

Anna Creus
Marcel Munné

Programa de creació d'un grup d'autodefensors

Introducció

Ens hem de remuntar al 8è Congrés de la ILSMH (Lliga Internacional d'Associacions a favor de les Persones amb Retard Mental) de Nairobi el 1982 per a poder trobar les primeres llavors d'aquest projecte. Un grup de persones amb retard mental va presentar un seguit de recomanacions als organitzadors i als convidats, entre les quals hi havia les següents:

- Caldria vetllar perquè les persones amb retard mental forméssim part dels comitès organitzadors i de les comissions de treball.
- És important que ens anomenem adults i que siguem tractats com qualsevol persona de la nostra edat.
- En les juntes de les associacions hauríem de participar-hi també les persones amb retard mental.
- En les propers Congressos ens agradaria poder explicar el que significa ser persones amb retard mental i el que no significa.

Aquestes són algunes de les consideracions que varen fer persones d'edat i condició diverses, i que van fer reflexionar a tots els participants de congressos que, des de la seva **normalitat**, fan ponències i discursos parlant de què és el que senten o fan les persones amb retard mental.

Posteriorment, al 1985, la ILSMH (avui en dia Inclusion International) va elaborar el manual *Participació dins la vida de la família i de la comunitat*, que actualment encara segueix sent vigent com a manual bàsic per a parlar d'autogestors. És en aquest moment quan la Confederación Española de Organizaciones a favor de las Personas con Retraso Mental-FEAPS decideix crear en diferents comunitats autònomes grups d'autodefensa, independentment d'experiències que ja estaven funcionant, per tal de poder crear un marc de referència i unificar criteris a l'hora de crear nous grups.

Temes com **Autodefensa**, **Autogestió** o **Autodirecció** signifiquen que les persones amb retard mental poden parlar per elles mateixes, es representen elles mateixes, són els seus propis portaveus, és a dir: són els protagonistes de les seves vides. Fins ara, altres persones havien parlat en nom seu, perquè pensaven i creien que elles no tenien capacitat per fer-ho. La nostra feina ara és escoltar-les, ajudar-les a participar com iguals en la vida, en la comunitat, i proporcionar-los l'oportunitat de prendre decisions importants i significatives. No hem d'oblidar, però, que un fet és afirmar el seu dret a participar i un altre posar-ho a la pràctica. No totes les persones amb retard men-

tal estan preparades –en un determinat moment de la seva vida– a parlar d'elles mateixes o a participar de la vida en la comunitat. També hem de tenir en compte les capacitats i les limitacions de cada persona.

Fins que la societat en general no proporcioni les circumstàncies necessàries perquè aquestes persones tinguin l'oportunitat de participar al màxim de les seves possibilitats, es necessiten altres persones que les recolzin i les ajudin a defensar-se elles soles.

Presentació de APPS

L'APPS (Agrupació Provincial Pro Subnormals) es va constituir l'any 1973 per 8 associacions de pares i altres entitats de caràcter social de la província de Barcelona, dedicades a la promoció de les persones amb disminució psíquica. L'any 1978 esdevingué Federació, estenent el seu àmbit a tot Catalunya i adoptant el nom de Federació Catalana Pro Persones amb Disminució Psíquica, tot i que es conserven les sigles d'APPS perquè es van considerar significatives i que encara ens identifiquen. Des d'aleshores, ha anat creixent fins avui, integrada per més de 200 entitats amb diverses personalitats jurídiques que ofereixen diferents serveis especialitzats.

La seva missió és promoure, potenciar, coordinar i atendre les associacions i entitats d'iniciativa social que tinguin per objecte vetllar i defensar els drets i la normalització de les persones amb discapacitat psíquica.

Què és un grup d'autodefensors

Durant el primer trimestre de l'any 2000, l'APPS –Federació Catalana pro Persones amb Retard Mental– va tenir l'oportunitat de crear el primer grup d'autodefensors a Catalunya. Des de la FEAPS i a través d'una petita subvenció del 0'5% IRPF atorgada pel Ministeri de Treball i Afers Socials es va posar fil a l'agulla i conjuntament amb el Grup Caliu – Iniciatives pel Lleure, centre que es dedica al lleure de les persones amb retard mental amb

necessitats de recolzament limitades, es creà el primer grup d'autodefensors. Es tracta d'un grup format per dones i homes adults amb retard mental que es reuneixen periòdicament, cada 15 dies aproximadament, per a:

- Aconseguir més autonomia personal i social
- Adquirir habilitats en l'àrea de comunicació
- Augmentar les possibilitats de parlar i decidir per ells mateixos
- Aprendre a decidir qüestions de la seva vida quotidiana
- Poder participar de la vida associativa

Aquest grup ofereix la possibilitat que els seus membres disposin d'un espai per a expressar-se i manifestar les seves necessitats i desigs: ells són els veritables protagonistes

Totes les persones necessitem recolzament i consell en diferents moments de la nostra vida. En el cas de les persones amb retard mental, aquesta necessitat augmenta ja que hi ha aspectes en la seva vida en els quals es troben limitats. Els responsables del programa són les persones que faciliten als membres del grup, als autogestors, els recolzaments necessaris per a poder aconseguir els objectius anomenats anteriorment.

Per què un grup d'autodefensors: objectiu del programa

Les persones amb retard mental tenen el dret de participar de la vida en la societat i prendre decisions com qualsevol persona. Tenen dret a:

- Prendre decisions i escollir
- Interactuar amb la gent dins i fora de la família.
- Tenir l'experiència d'errors i desenganys
- Que se'ls ajudi a conèixer i saber portar els sentiments relatius a ells mateixos
- Rebre ajuda per a desenvolupar els seus propis desigs i punts de vista
- Ser tractats com adults, tenint en compte la seva edat

Sobretot, tenen el dret a ser escoltats i tractats amb respecte i dignitat.

Crear un grup
en el qual cada
membre disposi
del seu propi
espai de temps
per a expres-
sar-se

L'objectiu del programa és, per tant, crear un grup en el qual cada membre disposi del seu propi espai de temps per a expressar-se i manifestar les seves necessitats i desigs.

A qui va dirigit aquest programa: població atesa

Els participants del grup d'autodefensors pertanyen a una associació que s'ha especialitzat a atendre joves/adults que, segons el nou concepte de retard mental promogut per l'AAMR (Associació Americana sobre Retard Mental), tenen unes necessitats de suport intermitent per al desenvolupament de les seves activitats quotidianes. És el que, seguint l'antiga nomenclatura, es coneixia com a persones amb una disminució psíquica lleu o persones borderlines.

Resulta difícil descriure les característiques comunes d'un col·lectiu com del que parlem. Primer, perquè les diferències entre els seus components són tan grans com les que ens trobaríem si volguéssim definir un grup d'amics nostres. I, segon, perquè és fàcil que caiguem en el parany d'etiquetar amb un mateix nom persones de capacitats i limitacions molt diferents. Tot i així, i amb les variacions de cada cas, ens permetem fer unes algunes reflexions:

Un dels primers entrebancs per a definir el col·lectiu de persones amb necessitats de suport intermitents és concretar l'**etiologia** del seu **problema**. A l'entitat hi ha joves/adults amb deficiències de causa prenatal, perinatal (durant el part) o postnatal. Alguns exemples de les causes esmentades poden ser: deficiències que es produeixen durant l'embaràs per culpa d'una malformació d'origen genètic; deficiències en el moment del part a causa d'anòxia (manca d'oxigen) o a la utilització incorrecta d'elements mecànics per a provocar la sortida del nadó; i deficiències produïdes després del part degut a la ingesta d'un medicament o a un accident de cotxe. Podríem dir que les causes són variades, però que les conseqüències en l'àmbit personal i social tenen punts en comú: la dificultat per a tenir un diagnòstic del problema, proteccionisme per part de les famílies, frustració del jove /adult en voler imitar el model de vida estàndard, etc.

Sovint, els **pares/mares** d'aquests joves han sofert un calvari per aconseguir un diagnòstic de què passava als seus fills/es. És freqüent que s'identi-

fiquin unes dificultats en quant al ritme d'aprenentatge escolar, a les relacions amb els altres nens/es, retard motriu o de llenguatge; però a voltes es fa molt difícil, per part dels especialistes, especificar el diagnòstic concret. Aquest rosari de consultes a especialistes fa que molts pares i mares acabin tenint un bon coneixement de l'argot mèdic i puguin ser uns bon consellers per a altres pares/mares que s'enfronten per primera vegada a aquest tipus de problemàtica. També hem de tenir present que les famílies, un cop saben què li passa al seu fill/a i ho van assumint, encara els queda una tasca important: fer comprendre a la resta de familiars i a la comunitat la situació del seu fill/a.

Un altre aspecte comú és que, atès que la resposta dels nens/es amb retard mental amb necessitat de recolzament intermitent en les escoles normalitzades, en general, no era l'adequada, les famílies es van haver d'espavilar per a poder trobar recursos que estimulessin els aprenentatges escolars i, alhora, fessin incidència en àrees com la logopèdia, la psicomotricitat, les habilitats personals de relació amb els altres, la higiene personal, etc. Per tant, també en relació amb aquests aspectes, les famílies tenen una valuosa informació sobre recursos formatius.

La majoria de joves adults amb retard mental amb necessitats de recolzament intermitents tenen una **aparença normal** i molts d'ells tenen una gran capacitat per a desenvolupar-se adequadament en l'entorn immediat: domicili, lloc de treball, oci, etc. Així doncs, aquestes persones *passen per normals*. Però, què passa quan aquestes persones s'equivoquen, per exemple, en els canvis de monedes? O no entenen com funciona una aixeta monocomandament? O un dia l'autobús de costum ha de variar el seu trajecte per unes obres? O han de preparar els papers de l'atur? Les reaccions de l'entorn davant d'aquestes situacions són variades: si es tracta de persones amb retard mental que, per la seva morfologia, la deficiència és més visible o evident, es provoquen reaccions de solidaritat o paternalisme; si el retard mental no és tan evident, les reaccions acostumen a ser negatives i, en alguns casos, verbalment agressives, per pensar que aquestes persones tenen el mateix potencial que les *normals* i prenen una actitud còmoda davant una dificultat. El que per a molts podria ser un avantatge: poder *dissimular* la discapacitat, en realitat es converteix en un obstacle, ja que han de competir amb els *normals*, però partint des de més endarrere en la línia de sortida.

Qui sóc? Què em passa? Són preguntes que aquests joves s'han formulat en algun moment de la seva vida pel fet que, molt possiblement, s'hagin trobat en recursos formatius, d'oci o de treball amb altres persones amb retard

mental d'autonomia més limitada. Aleshores sorgeix el paradigma: –“*jo sóc disminuït, però no m'identifico amb la gent disminuïda del meu voltant, però tampoc puc accedir als recursos dels altres (els normals) perquè hi ha coses que no entenc ni puc fer*”. D'aquesta manera es planteja un dubte existencial que comporta un gran estrès a la persona amb retard mental lleuger i que requereix un recolzament des de tots els àmbits (familiar, escola, oci, personal) per aconseguir que el/la jove s'accepti, es conegui, i, des d'aquests punts, desenvolupi al màxim els seus potencials.

Aquest plantejament ha portat l'entitat Grup Caliu-Iniciatives pel Lleure a especialitzar-se en aquest col·lectiu. Lluny de pretendre ser un grup tancat, l'experiència del grup d'autogestors permet a aquests joves/adults trobar-se a gust amb persones amb les quals tenen punts d'unió força marcats, dins la diversitat de caràcters i maneres de ser de cadascú.

“L'ampolla mig buida o mig plena”. En el cas de les persones sense disminució, posem l'èmfasi en la part plena, les **capacitats**. En el cas de la persona amb disminució, posem l'èmfasi en la part buida, les **discapacitats**. Tots tenim unes habilitats en unes àrees i unes dificultats en unes altres. Els *normals* partim de la base que ho podem fer tot; però quan s'han de fer activitats per les que no ens veiem gaire capacitats, deixem que les facin altres. En el cas de les persones amb necessitats de recolzament intermitents, generalment, es parteix del punt de vista contrari, és a dir, és una persona amb discapacitat, tot i que algunes àrees les té ben desenvolupades. Si es parteix d'aquest principi, es limita qualsevol possibilitat de desenvolupar el potencial de créixer i d'adquirir noves habilitats.

Una altra característica que marca el transcurs de la vida d'aquestes persones és el rendiment donat en les proves estandarditzades, anomenades **test d'intel·ligència**. Amb elles es mesura la capacitat efectiva d'una persona. El primer i principal risc d'aquest tipus de proves és considerar-les com una mesura absoluta del potencial d'una persona; l'estalvi analític que això comporta pot fer caure fàcilment en la temptació de pensar que totes les persones amb una idèntica etiqueta (és a dir, un mateix resultat en el test d'intel·ligència) són semblants entre elles. No cal dir el perill de judicis estereotipats que això comporta! El retard mental és part d'un continu entre la normalitat i l'anormalitat i el llistó o llindar que marca el retard i el no retard sol ser absolutament arbitrari. El segon risc és que, a vegades, no hi ha equivalència entre el rendiment en una prova d'intel·ligència i el nivell general d'adaptació d'una persona. Sovint hi ha adaptacions a un determinat ambi-

ent inesperades, fruit d'un estímul puntual i imprevist que pot fer trontollar els resultats d'un determinat test d'intel·ligència.

El **proteccionisme**, sigui en l'entorn familiar, escolar o social, proporciona una comoditat a qualsevol persona, tingui o no alguna discapacitat. A tothom agrada sentir-se servit i, fins a cert punt, dirigit. Tots, en determinats casos, necessitem un major suport de l'entorn, sigui per malaltia o per estar passant un mal moment personal. Però, quan aquest **suport** és converteix en un estil de vida, difícilment s'aconseguirà que les persones assoleixin el màxim del seu potencial. Malauradament el proteccionisme va totalment en oposició a desenvolupar la capacitat de decidir sobre la vida d'un mateix/a.

Un aprenentatge difícil: la tolerància a la frustració

Els mitjans de comunicació influeixen a tothom per igual i la necessitat de posseir o fer coses, com pot ser tenir un cotxe o comprar una casa pròpia, és un ideal per a la majoria de la població. Però, què passa quan un desig com pot ser tenir i conduir un cotxe es veu com impossible? No per motius externs (manca de diners, manca d'espai...) sinó per motius interns (incapacitat d'entendre i superar els continguts de l'autoescola, incapacitat per a coordinar la mecànica de la conducció...). O, més encara, què passa quan algú decideix per tu que mai no podràs tenir fills, encara que biològicament podries i ets totalment capaç d'entendre la decisió, ni que no hi estiguis d'acord? En aquests casos i en molts altres ens estem enfrontant a la **frustració**. Tots ens hem sentit frustrats en alguna experiència, però la capacitat dels *normals* per a trobar succedanis fa que la nostra vida sigui, generalment, viscuda amb desigs potencialment realitzables. En el cas de les persones amb retard mental amb necessitats de recolzament limitat, la recerca de succedanis es fa difícil i normalment l'**acceptació** i el **debat** del que els passa és la millor manera de garantir una bona salut mental.

Algunes preguntes que es formulen les persones que formen part del grup en el transcurs de la seva vida són:

- Per què jo no podré tenir fills i el meu germà/na sí?
- Per què em costa tant tenir parella?

- Per què guanyo tan poc al treball?
- Com es determina si ets una persona deficient i a quina categoria pertany?

Amb els diferents punts anteriorment desenvolupats ens podem formar la idea de la problemàtica de treballar amb aquest col·lectiu. D'una banda les expectatives de futur, la influència dels *mass media*, el model de vida que cal seguir i, en general, els desigs, són els mateixos que per a la majoria de persones de la seva edat i condició. I, a més, el nivell d'integració és força elevat en la majoria dels casos. Però, per una altra banda, ens trobem amb problemes de frustració: per no poder acabar un cicle formatiu, per no tenir un grup d'amics on no se sentin fora de lloc, per no trobar una feina, per no assolir un nivell econòmic que li permeti viure autònomament. A tot això cal afegir actituds proteccionistes per part de la família, i interpretacions incorrectes per part de l'entorn proper i llunyà, que dificulten l'accés d'aquest col·lectiu a l'edat adulta.

Ningú se sent disminuït, sinó capaç de decidir el que creu convenient per a millorar la seva qualitat de vida

És per aquest motiu que la constitució del **grup d'autodefensors** cobra més rellevància: perquè es parteix d'un potencial de desenvolupament força elevat, on els temes tractats aporten nous elements d'anàlisi a les seves vides i on es poden enriquir de les experiències del altres ja que ningú se sent disminuït, sinó capaç de conduir i decidir el que creu convenient per a millorar la seva qualitat de vida.

Quins professionals hi treballen: aspectes de la intervenció

Els professionals que porten el grup d'autodefensors són dos: una Educadora Social i un Treballador Social; ells han estat els encarregats de projectar com calia implantar el grup a Catalunya. Des de la confederació FEAPS es va marcar el perfil de professional idoni:

- Una persona especial per als membres del grup, propera, assequible, disponible davant les seves necessitats i que tingués interès pel món de les persones amb retard mental.
- Una persona que tingués coneixements i habilitats i que les pogués compartir amb les persones del grup per tal d'ajudar-les.

- Una persona que ajudi les persones amb retard mental a comunicar-se per tal que puguin obtenir un tracte just.

La intervenció dels professionals en el grup hauria de tenir en compte els següents aspectes:

Intervencions que cal potenciar per part dels professionals	Intervencions que cal evitar per part dels professionals
• Ajudar a fer eleccions. • Ajudar a expressar diferents opinions • Facilitar la relació basada en la confiança i l'entesa. • Escoltar i tenir empatia • Conèixer les persones amb retard mental • Preguntar abans de parlar per ells • Animar per tal que els membres del grup s'expressin, sempre que sigui possible. • Respectar el dret a la intimitat • No dirigir el grup ni controlar-lo • Donar recolzament. • No adoptar actituds paternalistes • No sentir-se protagonista, sinó més aviat un mitjà	• Triar per ell • Expressar el que vol dir la persona • Sentir-se per sobre de les persones amb retard mental, superiors. • No escoltar i no tenir empatia • No haver treballat mai amb persones amb retard mental • Parlar d'ells sense preguntar • Deixar que alguns membres no parlin • Difondre qüestions tant de grup com personals • Dirigir el grup (proposar temes, organitzar el grup...) • No donar recolzament • Adoptar actituds paternalistes • Sentir-se el protagonista del programa

Els professionals són els responsables de:

- Resituar l'autogestor fent-li valorar les seves capacitats i recursos; les seves aspiracions i les oportunitats reals que té.
- Ajudar a redefinir expectatives realistes
- Recolzar, no sobreprotegir
- Ajudar i animar a acceptar la frustració i aprendre a posposar desigs i gratificacions.
- Ajudar-lo a sortir de la constant queixa "jo no puc fer-ho" i motivar-lo perquè vegi allò que "jo ho puc fer".
- Confiar en les seves capacitats

- Educar en el respecte
- Educar en els valors

Els professionals tenen, per tant, una funció d'acompanyament i dinamització, i mai s'han de situar en una posició dirigista.

El grup: orígens i dinàmica actual

Com hem dit anteriorment, el grup el formen joves que habitualment participen de les activitats del Grup Caliu-Iniciatives pel lleure. Des d'aquest centre es va informar tots els socis sobre què era un grup d'autodefensors i de la possibilitat de formar-ne part.

Després que els joves s'inscrivissin, es va fer la primera trobada. El total de nois/es que van assistir a la primera reunió va ser de 20 (12 nois i 8 noies). Les seves edats anaven dels 18 als 35 anys. La primera decisió que es va haver de prendre va ser si el grup es partia o no per raons d'operativitat (un grup massa gran podia dificultar el seu funcionament). El grup va decidir no dividir-se.

El grup es reuneix cada 15 dies als locals del Grup Caliu a les 19h. Les trobades solen durar una mitjana de dues hores. El grup d'autodefensors és un lloc on els seus membres poden:

Ser escoltats
Ser compresos
Ser respectats

Escoltar
Comprendre
Respectar

La primera trobada que es va fer amb el grup, a part d'explicar aspectes d'interès, com ara: què era el programa d'autodefensors, per què aquest nom, d'on sorgia, etc., es va elaborar una llista de temes que als joves els agradaria tractar en les properes trobades. Es van proposar 20 temes, entre ells: la família, els pares, les relacions personals, l'amistat, el treball, el terrorisme, el poder, els polítics, el medi ambient... El grup va triar, per començar, el tema dels pares. Més endavant es tractaren els temes de l'amistat i les relacions socials. Sobre aquests temes van sorgir diverses preguntes:

- Com fer amics?
- On trobar amics?
- Com mantenir els amics?
- Els pares són els nostres amics?

També van expressar-se sentiments:

- Em sento sol/a
- No tinc amics
- Els caps de setmana em quedo a casa perquè no tinc ningú amb qui sortir
- No sé com fer-ho
- Sé que aquest grup m'ajudarà
- Tinc por que em facin mal

Preguntes i sentiments com aquests van sorgir un dia de trobada en el qual tots els membres estaven especialment sensibles. Ells mateixos van donar resposta a algunes de les preguntes que es feien i van saber conduir els sentiments que anaven sorgint. Es va parlar i es van buscar solucions a problemes concrets: s'analitzaren situacions personals, es van intercanviar telèfons per poder quedar els caps de setmana, es va parlar de quines activitats podien fer junts; en definitiva, es van ajudar entre ells. La sessió va anar molt

més enllà del que els professionals tenien previst i del que les capacitats dels joves deixaven entreveure en un inici. La dinàmica de solidaritat i ajuda mútua que es va crear entre els components del grup, va suposar tota una lliçó de tolerància i respecte per als dos professionals que participaven en la reunió com dos membres més del grup.

On volem arribar

En resum, ens agradaria arribar a parlar amb les persones amb retard mental, admetre que tenen coses per a dir, deixar que s'expressin i escoltar-les.

Moltes vegades la persona amb retard mental es troba limitada en els seus actes, potser per falta de confiança en les seves possibilitats, potser per por de fer-ho malament o simplement perquè alguns professionals o pares fan per ells el que ells podrien fer. Les conseqüències d'aquesta situació són desastroses perquè la persona amb retard mental dubtarà progressivament de les seves capacitats i del seu valor; i, per tant, se li minvaran les seves iniciatives.

És important animar les persones amb retard mental a actuar per elles mateixes, és fonamental posar-les en situacions estimulants i valorar les seves iniciatives. Tot i això, hem de tenir en compte els nombrosos obstacles que impedeixen a la persona amb retard mental ser elles mateixes, amb les seves necessitats, desigs, limitacions i possibilitats.

No es tracta de crear falses expectatives, sinó d'equilibrar desigs i possibilitats

El risc de crear un grup d'autogestors és gran i més per a les persones amb retard mental; atès que si socialment s'aposta per donar-los la paraula i afavorir que decideixin sobre ells mateixos en la mesura que siguin capaços, s'ha de ser conseqüent amb aquesta aposta. No es tracta de crear falses expectatives, sinó d'equilibrar desigs i possibilitats.

Anna Creus
Educatrice Social

Marcel Munné
Treballador Social

Bibliografia

Bonal, R.; Caparrós, N. (1994). *El col·lectiu dels borderlines o límits*. Barcelona. Associació Ginesta.

"Advocacy" y deficiencia mental. Toma de posición preparado por Dr. Stanley S. Herr y Raquel Schuster-Her de la ILSMH.

"Participación en la vida de la familia y de la comunidad" Toma de posición preparado por la ILSMH.

"Convicciones, valores y principios de la autopromoción" de l'ILSMH.

"People First, Paquete Informativo": nuestra historia, nuestros objetivos, cómo nos organizamos, lo que hacemos y con quién lo hacemos.

"Aprendiendo sobre la defensa y protección de uno mismo" Publicat per CMH al 1988, consta de 5 quaderns: ¿Qué es la defensa y protección de uno mismo?; Empezando a andar; Organizar un grupo; ¿Qué es lo siguiente? Habilidades básicas que ayudan. Declaració de Duisburg, dins revista *Heliscope*, estiu 1995.

Corrigan, D. "Las personas de apoyo son nuestra cuerda de salvación", dins *Noticies de l'ILSMH*, núm. 21, gener 1999.

AAMM, Retraso Mental. Definición, clasificación y sistemas de apoyo. (1997) Alianza Editorial. Alianza Psicología.

Programa de creació d'un grup d'autodefensors

Programa de creación de un grupo de autodefensores

Este programa ha creado un grupo de autodefensores, mujeres y hombres adultos con retraso mental con necesidades de apoyo limitada, que se reúnen periódicamente para: conseguir más autonomía personal y social, adquirir habilidades en el área de comunicación, aumentar las posibilidades de hablar y decidir por ellos mismos cuestiones de su vida cotidiana y poder participar de la vida asociativa. El grupo ofrece la posibilidad de que sus miembros dispongan de un espacio para expresarse y manifestar sus necesidades y deseos. Ellos son los verdaderos protagonistas.

Program for the creation of a group of self-defenders

This programme created a group of self-defenders, mentally retarded adult men and women with limited support requirements, who get together regularly for the following purposes: to accomplish greater personal and social autonomy, acquire communication skills, increase their possibilities of talking about and deciding questions related to their daily life by and for themselves, and be able to participate in associative life. The group offers its members the chance to have a space where they can express themselves and articulate their needs and desires. They are the true protagonists.

Autor: Anna Creus, Marcel Munné

Artícle: Programa de creació d'un grup d'autodefensors

Referència: Educació Social núm. 16 pp. 65-78

Adreça professional: APPS Federació catalana pro-persones amb retard mental
c/ Joan Güell, 90-92
08028 Barcelona
Tel. 93 490 16 88
lleureapps@redestb.es
www.apps.es